

Praznovszky Mihály: Balatonfüred, mint élmény és forrás Gárdonyi műveiben

A konferencia címe: *A titokzatos Gárdonyi*, pontosan megfelel az én jelenlegi tudás állapotomnak, hiszen azt is írhatnám, az én titokzatos Gárdonyim – de csak saját magamban ismételve.

Kicsit zavarosnak tűnik, bevallom, de nagyjából az a lényeg: hogyan bukkantam rá Gárdonyinál a Balatonra, kiváltképpen a balatonfüredi vonatkozásokra, s mennyi ebből még a feltáratlan tény, amely persze egy kis utánjárással könnyen felfejthető lesz. Remélhetően. Így most csak azt tudom elmondani, hogy ez Balaton élmény mit jelent számomra, mit tudok ebből kiolvasni, de a végső kulcs még nincs a birtokomban.

Valójában négy olvasmányélményemről lesz szó, amelyből háromnak biztosan tudom az eredetét.

Az első egy Gárdonyi vers. Bárki bármit mind Gárdonyi lírájáról, én bizony igen nagyra tartom azokat az impressziókat, hangulatokat, törékeny szép lírai érzelmeket amelyek egyes verseiből visszatükröződnek s mélyen megérintik az olvasót, éppen most engem. Nem véletlenül idézem ide Kosztolányit, egy 1914-es Nyugat-kritikájából: „Gárdonyi Géza jelentős költő. Ami először feltűnik az olvasónak, az az egyenletes, sugárzó melegsége. Szelíd és egyszerű. Tárgyaival szemben pedig szerény, majdnem alázatos. Igénytelenül nyúl hozzájuk, és minthogy biztosan uralkodik rajtuk, hirtelenül felcsigázza igényeinket.”

Valamikor, ifjúi koromban, debreceni diákként, csoporttársaimmal jártuk a környező falvakat, művelődési helyszíneket s alkalmi műsort adtunk elő. Én verseket mondtam s ezek közül is a számomra mindmáig legkedvesebbet: *Az Annuska lelke* című verset. Fiatal is voltam, szerelmes talán éppen, nagyon jól éreztem magam ebben a 18 sornyi lírai én-helyzetben. Mondjuk ez volt az első és sokáig egyetlen találkozásom Gárdonyi verseivel, magam sem tudom, hogy került vagy adták ezt a kezembe. Mígnem aztán nagy sokára a sorsom elvezényelt a Balaton partjára, vagy ahhoz nagyon közeli lakomba, ahol elmélyedtem a táj irodalmi kapcsolataiban. És itt találtam meg a Gárdonyi *A Balaton* című versét. Igyekeztem utánanézni, mikor írta, mikor jelent meg, de ez volt az első megbotlásom, mert nem találtam meg. S az biztos, hogy az 1893-ban megjelen első verseskötetében még nem szerepel. Később aztán kiderült, 1894-es keltezésű vers és ez sok mindent értelmezett nekem.

A vers remeklés. Én, aki nógrádi mondhatjuk bányász létemre a vaskos és szélporos salgótarjáni vidékről származva magam is megkérgesedett lélekkel kerültem a túl a

dunai tára, szinte elolvadtam Gárdonyi versétől. Igaz, ekkor már nem a szerelmes ifjú líraisága élt bennem (évtizedes házasember voltam), viszont sokszorosán átéltem a Balaton élményt. S a legszebbet tán Badacsony hegyéről, egy nyári este, amikor valamiféle Szegedy Róza emléket avattunk, s ránk estvéledtén, egyszer csak a Hold megjelent és ezüst hidat vont a mélyben, sz alattunk csillogó tó vizére. Csak álltunk, némán szótlantul, miként az megesett megannyi költővel bizonyos élethelyzeteikben. Most a természet ragadta el tőlünk a szót. S ha nem is tudtam Gárdonyi versét memoriter idézni ott, de majdan aztán elolvasva, felsejlett bennem az az esti élmény és az az érzélem amely bennem akkor végig hullámozott.

Csakhogy újra látlak, égnek ezüst tükre,
égnek ezüst tükre, szép csöndes Balaton!
Arcát a hold benned elmélázva nézi,
s csillagos fátyolát átvonja Tihanyon.

Leülök egy kőre s elmerengek hosszan
az éjjeli csendben az alvó fa alatt.
Nem is vagyok tán itt, csupán csak álmodom:
Balatont álmodom s melléje magamat.

Amint hallják, nyolc sor. Pontosan az az élmény, csak nem Badacsonyból, hanem mondjuk esetleg Füredről nézve. Csend, tó, csöndes halk hullámozás, a Hold s a most fátyolnak tűnő ezüst híd. És az álom és álmodás, az élet mint egy villanás, úgy szólal meg bennünk ezekben az ihletett pillanatokban. Ma is át lehet ezt élni a parton, elsősorban akkor a ha nomád rablók, a turisták már nem jönnek el.

A vers egy sora gondolkozatott el engem: *Csakhogy újra látlak* – vagyis Gárdonyinak van már bőven Balaton élménye, ami persze nem csoda, hiszen életsorsában volt lehetősége a Balatonnal találkozni, akár gyermekkorában, akár Veszprém megyei tanítóskodása idején.

Nyilvánvaló, hogy Gárdonyinak nem ez az első Balaton élménye, hiszen életének alakulásában többször is közelkerült a tóhoz. Leginkább Szőlősgyörökön, amely falu egy ugrásra, jó ha tíz kilométerre van a tótól, ahol ifjúsága egy idejét töltötte - lehetett belőle balatoni ember s a balatoni hangulat megőrzője is.

Nem véletlenül szerepelteti hát a Hosszhajú veszedelem novella füzérében is a Balatont az *Egy korty víz* című történetében, amelynek hőseit a déli oldalra, Siófokra viszi le. Siófok ekkor, a századfordulótól kezd igazán változni és fejlődni, nem túlzunk ha azt mondjuk, hogy robbanásszerűen lett Füred konkurenciája. Hamar kiderült, hogy a két település a fürdőélet két ellentétes, választható lehetőségét jelenti. Füred a gyógyvíz, a csendesebb, intimebb világ, amelynek csak egy hangos eseménye van az Anna bál. Siófok viszont egyre mondénabb, a főváros közelsége révén a nyári élet s főleg az éjszakai élet áttelepül ide a golf pályától kezdve a vendéglők, mulatók, panziók, kártyaszalonok, lóverseny stb. s az ennek megfelelő vendégkörrel, amelyben a félvilági hölgyek és urak egyformán jelen vannak a híres és nevezetes pesti színészekkel, újságírókkal egyetemben..

De most még, amikor az ifjú férjelölt ott sétál szíve hölgyével, rajtuk kívül nem volt vendég, s inni is a Balaton vizét itták. „Így hát az esti séták varáslartosak lettek” de csak addig amíg annak a cigányasszonynak a szerencsétlen jóslat el nem hangzott.

Mindez aztán akkor jutott újfent eszembe, amikor immár balatoni emberként megálltam illetve végig sétáltam Balatonfüreden a hajdani nagy kúrszalón árkádja alatt, s böngésztem a Balaton vonzásába került magyar írók emléktábláit s ott találtam a Gárdonyiét is.

A fehér márványtábla tábla szövege pontos: Egy idézettel nyit a versből: „Balatont álmodom s melléje magamat”. Majd így folytatták: „Gárdonyi Géza 1863 -1922. Az író többször járt Balatonfüreden. A balatonfüredi Anna-bálokról „Anna-báli emlék” című novellával emlékezett meg.” Végül az utókornak szóló dokumentálás: Városi Tanács, Balatonfüred Veszprém Megye Tanácsának Idegenforgalmi Hivatala. 1975. július 26.” S a helytörténészek pontosítása: Az emléktábla leleplezése a 150. Anna-bál napján történt.

S ez persze nem véletlen. Az Anna bál, e lassan kétszáz éves társadalmi esemény (nem felejtve a számsoron ütött háborus hiátusokat) máig megbecsült emléke a magyar társadalomtörténetnek. Ma talán egy kicsit túlbecsült sznob emléke, de ez már más nép, más forgatag.

Itt találtam hát a másik s valóban meghatározó Gárdonyi Balaton élményemet, s ez az említett emléktáblán jelzett elbeszélést: *Anna báli emlék. Ami erősebb a halálnál* című, 1909-es kötetben jelent meg de az Új időkben látott napvilágot 1906-ban, a 40. számban, szeptember 30-án.

Ez a rövidke írás valójában mindent elmond arról, mit jelent, jelentett az Anna bál Azt, amit Gárdonyi nem talált meg, pedig kereste: az igaz szerelmen alapuló örök boldogságot. Talán öt oldal az egész, de ha lehet, mindenkinek ajánlom, olvassa el de vigyázzon, mert ez nagyon hat az érzelmi állapotunkra, a szem nem marad szárazon. A hatás az, amihez Gárdonyi nagyon értett. A történet valójában semmiség. Egy kisváros csendes utcáján nagy zörgéssel egy kiskocsin egy szép új cimbalmot tolnak. A kísérő fiatal leány mindenkinek elmondja, aki kérdezi, hogy viszi az öregmamához, ma van neve napja. Nagyon régóta ágyhoz kötött már, ez lesz a meglepetés, régóta tanul rajta játszani a nagymama kedvéért. Annyiszor elmesélte már nekik „Mikor én lány vótam gyerekek, aztán az Anna-bálon könyörögtek, hogy danoljak egyet. Mer olyan hangom vót, mint a kerti fülemilének. Oszt mondok, ide hát a cigányt. A sok cigány mögém áll. Én meg (kezembe a kis csipkés zsebkendő) rákezdtem, hogy Cserebogár, sárga cserebogár . . . hát még a falevelek is attól rezegtek. Akkor szeretett meg az uram."

Így is történik, a kislány a nagymama ágyánál az az érdeklődők körében is eljátssza a nagymama régi nótáját: *Cserebogár, sárga cserebogár*. A falon egyébként ott sárgul egy régi fotográfia egy fiatal legényről. A kislány eljátssza egyszer, kétszer. S mikor mindenki elmegy a nagymama kérésre még egyszer kezébe veszi az ütőket s elhangzik a „*cserebogár, sárga cserbogár*. Az öregmama hallgatja, hallgatja: „Fölemelte aszott kezét, mintha taktust akarna inteni, s zengéstelen öreg, reszkető hangon kezdett dalolni. Cserebogár, sárga cserebogár ... Dalolt buzgón, s bizony éktelenül. Beszáradt melléből már csak úgy jött a hang, mint az elkopott régi verkleiből. Egyik hang erősen, a másiknál csak az ajka mozgása mutatta, hogy dalol. De azért dalolt az öreg beteg. Bágyadt kezét emelgette hozzá. A szeme fénylett. Agg fejét úgy ingatta, mint a mámoros. S amikor odaért, hogy: Csak azt mond meg, babámé leszek-e? — megrázogatta a fehér zsebkendőt a füle mellett és a képre mosolygott."

Valójában én ezt a Gárdonyi novellát adnám örök emlékebe minden 18 éves első Anna bálozó leánynak, mert ugyan azon majd lehet később töprengeni a számlák felett, mibe került ez a családnak, de arról nem szól nyugtatvány, mit érzett a tánc forгатagában udvarlója karján.

Talán ennek az olvasmányélménynek a hatására találtam rá két olyan Gárdonyi prózára. amelyek közül az egyik címét ismertem, a másiknak még azt sem. Ez a *Vallomás* című kisregénye, vagy hosszú prózája, amelynek elolvasása annyi időt vesz

igénybe, amennyi alatt ez játszódik Egy nagyívű monológ ez, egy fiatal feleség leánykérésének történetét meséli el ő maga.

A könyv kötet alakban csak Gárdonyi halála után jelent meg, de ismerhették az olvasók, hiszen a Pesti Hírlapban jelent meg folytatásokban 1917 márciusától, hát nem éppen a legjobb időkben az idillhez. (Nagyon vékony utalás van benne az első világégésre.)

A történet nem meglepően, szerelmi história. De a könyvlapokon átsüt a boldog szerelem csodálatos érzése, meséje. Gárdonyi kergeti ezt a képet, újra fogalmazza s talán írás közben át is éli. S az egésznek a helyszíne Balatonfüred. De olyan pontosan felismerhetően, hogy az ember, mármint én, nem tudja másként elképzelni, hogy ennek ne lenne valóságos földrajzi ismerete.

Schöpflin Aladár *A posztumusz Gárdonyi* című írásában kifejti, hogy „Az író mindig a konkrétumból, valóságból indul ki, de Gárdonyira ez különösen jellemző, mert neki minden színhely rajza, minden tájképe, sőt majd minden hasonlatképe is ilyen látott dolog emlékképe. Nála nincsenek olyasféle képzelt tájképek és színhely képek, amilyeneket régi festők szoktak volt festeni és amilyenekhez folyamodni szokott majd minden író, ha tárgyához, alakjaihoz vagy történeteikhez illő miliőre van szüksége. Sőt arra sincsen nála példa, hogy egy ilyen látott képet fantáziája vagy indulatai hozzáadásával felnagyít vagy másképp deformál, hogy hozzáillesze története hangulatához vagy szimbolikussá tegye. Ő mindent, mindig precízen ír le, röviden, józanul, a lényeges vonásokra szorítkozó rövidegességgel. Ebben a tekintetben realista a szó legteljesebb értelmében [...] Hitelessé teszi, bizalmat kelt az író szavahihetősége iránt, megveti az illúzió alapját ott is, ahol az író a kitalált dolgokat kezdi elbeszélni. Ez a törekvés a hitelességre – néha szintén túlzásig – megnyilvánul az alakok leírásában, beszédjük reprodukálásban is.”

Ezért gondolom én, hogy ez a füredi látkép megőrződött Gárdonyiban, de azt is tudom, hogy nem sokkal a kisregény megfogalmazása előtt újólaj járt Balatonfüreden. 1911-ben a füredi vendéglista jelzi, hogy július 15-én érkezett, az Erzsébet udvarban szállt meg s egyedül jött. Hogy mennyi időt töltött itt most, azt nem rögzítették. (Az udvar szó senkit ne tévesszen meg, ez a mai Szív-kórház épülete, éppen átépítés előtt- alatt állt ekkor, 1912-1913-ban nyeri el mai arcukat. 1889-től viselte a királyné nevét Erzsébet udvarként, majd lett Erzsébet szanatórium.)

A történet egy udvarlás és leánykérés meséje. Amit a történet elindítója, a szereplő férj ismerője nagyon nehezen ért meg, hiszen ismerőse a fiatal és tehetséges

festőművész mindenről köztudott volt, csak arról nem hogy esetleg lenne bátorsága egy ilyen szép leányt felségül kérni, vallomást tenni. Nagyon jó festő, kedves ember, de a kritikus pillanatokban előjön egyfajta testi hibája: vagy elkezd nagyon dadogni vagy meg sem szólal.

Az alaptörténet roppant ismerős. Mondjuk Bocacciótól kezdve előre és hátra világirodalmi időkben ismeretes helyzet: egy nőnek két férfi udvarol s közülük kell választania. Ebben a szituációban sablon döntés soha nem született mindmáig, most sem fog. Az egyik hősünk a festő, aki tehetséges, bár kicsit szokatlan figura, de hamar megkedvelteti magát a leány családjával. A másik hősünk egy pesti patikus segéd, aki szintén szimpatikus, szép jövő áll előtt egy jövedelmező patika lehetséges bérleményével, s ebből fakadó biztos egzisztenciával.

Így látja őket a vonzó fiatal hölgy, aki saját bevallása szerint aki már második éve 18 éves, de mindenki tizenhétnek nézi. S lassan megindul a harc a lányért, először persze a mama, azaz az anyós kegyeinek megnyeréséért. Hiszen amióta a világ világ, a lányos mamák ezért jönnek Füredre: partit szervezni a lányuknak. (olykor maguknak is...) S mindez a fürdi díszletek között. Füred, ami az ifjú hölgynek nagyon is prózai hely, ott nem szoktak csodák történni. Már a szezon után érkeznek, augusztus 20 után, ami azért az 1900-as évek elején is utószezonnak ismertek.

Gárdonyi a főszereplőkön kívül minden füredit a saját nevére szerepeltet. Moys Bogomér a fürdőintézeti felügyelő, mindekelőtt maga a primás aki ekkor már itt nyugdíjas esztendeit töltötte, Vaszary Kolos. Itt élt a ma is álló, pompás parkkal körülvett hatalmas villájában, 1915-ben halt meg. Ez közelebb visz a történet időpontjának megállapításához, de ennek nincs különösebb jelentősége. Megjegyzem a festő Az Estet olvassa, amely lap éppen 1911-ben indult meg. Gárdonyi kicsit közvetetten, de végül is megadja mese idejét: 1915 nyarán járunk Füreden.

Kohl Medárd a primás titkára, esztergomi segédpüspök, s a novella megjelenésekor, 1916-ban még élt. Feltűnik Blaha Lujza és Rákosi Szidi a parti sétányon, Blahánénak ott van villája, majd csak 1916-ban adja el. A helyszínek közül a szálloda, a Nagyvendéglő a kikötő, a Fenyveserdő (ma Kiserdő néven), a savanyúvíz kút, Kisfaludy szobor, a Kiserdő, a csopaki szőlő – mind valóságos és ismert. Kulcs szerepe lesz a konfliktusokban és a megoldásban a primás kertjéből egy rózsának.

A kisregényt szelíd érdeklődés fogadta könyvbeli megjelenése után, de a kései recepcióban sem igen foglalkoznak vele. Legutóbb Eőry Vilma elemezte Gárdonyi nőképe címmel egy konferencia előadásában ezzel az alcímmel. A narratív

perspektíva nyelvi-stilisztikai szerveződése ebben a kisregényben. Összegzése szerint „a Vallomás másfajta nőképet közvetít: az alapjában tiszta, szép és jó, szeretni vágyó, tisztességes, ám a földi hívságokat meg nem vető, sokszor felületes, kissé képmutató, de nem buta, életrevaló, hibáival együtt szeretetre méltó, egy cseppet sem unalmas asszonyt.” – vagyis egy Gárdonyi nő-ideált.

Ennél a kisregénynek az olvasásakor gondolkodtam azon, hogy vajon mennyi a személyes élmény és emlék, amit Gárdonyi megőrzött magában, vagy netalán átvett más sajtóból azok füredi írásait olvasva. Egyelőre hajlok arra, hogy ez konkrét hely választás, hiszen az 1911-es füredi tartózkodás s a szöveg 1917-es megjelenése (Gárdonyi József szerint 1916-ban már készen volt) mindössze öt év telik el s ez idő alatt megírhatta, papírra vethette akár a vázlatát is. De ennek ismeretében kell elgondolkoznom azon is, hogy vajon mennyiben ellenőrizhető s persze kutatandó az a szakirodalmi említés, hogy újságíró korában többször is kiküldött tudósítóként volt nyaranta Füreden 1892-1897 között. S akkor s onnan szerezhetett s őrizte meg azokat az emlékeit, amelyekből aztán ezekben a kései művekben építkezett.

A történetből egyelőre csak annyit tudok, hogy az aradi újságíróskodása után 1891 decemberében felkerül Budapestre s valóban, az akkor indult Magyar Hírlap újságírója lett, 1894-ig belső munkatársa, 1893-tól politikai riportere is a lapnak Hatalmas élmény, lehetőség és nyugalom volt ez számára. S persze a siker kapuja, mert az itt töltött pár esztendő alatt többek között sorra írja a Göre Gábor történeteket s azok minimum a sikert és a pénzt hozzák számára, s aztán innen továbblépést Eger felé.

A Magyar Hírlap ellenzéki volt, de ahogyan írják: „...változékony irányvonalat képviselt. Idővel inkább a fővárosi polgársághoz szóló független napilappá vált, amelynek kicsi, de befolyásos olvasóköre volt... egyfajta liberális ellenzéki érület megjelenési formája volt, több kérdésben a kormánypárttal szemben foglalt állást, ennek megfelelően főleg a szabadfoglalkozású értelmiség képviselői szólaltak meg benne.”

A Bánffy kormányhatalomra jutása után - 1895 - a lap is megkezdte a visszavonulást a harcias ellenzékiiségből s ez nem volt ínyére Gárdonyinak sem, túl sokat kellett hátrálni a politika erőviszonyai változásainak függvényében.

A Magyar Hírlap főszerkesztője Horváth Gyula is több pártot is megjárt, amíg kikötött a Magyar Hírlapnál, amelyet nem is olyan lassan a harcos liberalizmus és az antiklerikalizmus szócsövévé formált. Miközben megszerzi magának a legjobb erőket, ekkor, hiszen Gárdonyi itt már Jókai, Mikszáth, Ambrus, Petelei, Bródy, Ignótus,

Szomory neve mellett jelenik meg. 1894 ősztől módosít a lap a harcos magaratásán s szép lassan csak nevében lesz ellenzéki. Mikszáth egyébként a Tisza kormány bukása után kilépett a Pesti Hírlapból s fél évig a Magyar Hírlap főmunkatársaként szerepel a neve a címlapon. Amikor Gárdonyi belép ide, akkor már Mikszáth ismét a Pesti Hírlapnál van.

Mindez összefügg azzal is, hogy 1892-ben vége a házasságnak, a felesége visszaköltözik Győrbe, s az így felszabadult lélek és idő birtokában Gárdonyi aktívnak bizonyult. A Magyar Hírlapnál hamarosan karriert is csinál, rovatvezető lesz, de alapvetően novellái, tárcái jelennek meg, s Mikszáthhoz hasonlóan parlamenti tudósítója is lesz lapjának. Meg is jelenik a *Parlamentünk jeles figurái* című karcolat gyűjteménye, amelyek elég sok helyen hajznak Mikszáth írásaira, de sokkal élesebbek és keserűbbek, amilyeneket jeles kollégája ír ekkor. Benne nincs meg az az együtt kvaterkázó békés szemlélet. Nem is lehetett, mert amit itt töltött idő az elég viharos időszaka a kormányzásnak, a véderővita, a honosítási törvény vita, Kossuth állampolgársága, majd a nagy öreg halála.

Sok mindent lehet írni róla, de azt nem hogy megváltoztatta volna az apjától örökölt osztrák- és császárelenességet. Magánéletében annyi a kedvező változás, hogy közel kerül Jókaihoz, annak családjához, Fesztyékhez, vagyis egyfajta társasági életet is élhet, de a magánélete, értsd szerelmi élete továbbra is kudarc és csalódás. Ezért is rajzolta meg olyan mély érzelmekkel a nőlakjait az általam említett műveiben is. Ahogyan írják a recenzensek: „a fiatal szerelem gyöngéd és szenvedélyes hullámváza zajlik le bennük. Ezt a formáját a szerelemnek érti Gárdonyi, rokonszenvvel és beleérzéssel kíséri, – lehetetlen arra nem gondolni, hogy csak erről volt igazi élménye.”(Schöpflin, Nyugat)

Persze több más lapnak is dolgozik, amelyeket magához közeleink tart, hiszen erre volt lehetősége. Tehát sokat és sok helyen jelenik meg: Pesti Hírlap, Budapest, Mátyás deák és az Én újságom stb. Ez az a fél évtized, amelyben el kellene férnie a füredi utazásoknak is, abszolút siker irodalmi pályáján s főleg rendkívüli alkotói aktivitásával tűnik ki

A másik „balatoni” kötet csak az én felsorolásomban második valójában megelőzi a Vallomás megjelenését. A *Te Berkenye* című regénye szintén az író halála után jelent meg kötetben 1925-ben. De ezt is megelőzte egy folytatásos megjelenés a Pesti Hírlapban 1912-1913-ban. Gárdonyi József úgy véli a főszereplő női alakot magáról az édesanyjáról mintázta, akinek szintén nagy élménye volt hajdan egy Anna bál

Füreden s az udvarlói, aki ugyan szerelmes lett belé, de a kapcsolatból nem lehetett semmi, mert Nagy Terézia vagyontalan s a Fülöp Péter vagyonos fiú. Mindenesetre Gárdonyi József egy fontos adalékot még hozzá tesz a regény fürediségének magyarázatához, amely önmagában elbizonytalanít minket a regény keletkezésének személyes élményvilágában. Ezt írja: „A regény már régen kész. Lelkiismeretessége itt sem hagyja békén Gárdonyit. Utazik Pestre, április 15-ig a 60-as évek kortörténeti adatait tanulmányozza a Nemzeti Múzeum könyvtárában.”

Valószínűleg így történhetett, hiszen a regény legfontosabb fejezete éppen Balatonfüreden játszódik, s olyan abszolút pontossággal sétáltatja hőseit Gárdonyi a fürdőtelepen, hogy arra már nem lehet gondolni, hogy ez az emlékeiben őrzött helyszínrajz lenne. Ennek a forrása egyértelmű a Balatonfüred megjelenő első hetilap tudósítás az Anna bálról. A Balaton-Füredi Napló 1861-1863 között jelent meg, a nyár idején s tartalma a szokás: kik érkeztek a szezonra fürdővendégek, mit játszanak a színházban s főleg: Az Anna bál várható és megtörtént eseményei. Így olvashatjuk az 1861-es júliusi-augusztusi számokban a nyár attrakciójáról tehát a bálról is szóló terjedelmes beszámolót.

Gárdonyi olvasta ezt a lapszámot, sőt, alighanem ki is jegyzetelte s innen vette át a regény fejezetének további szereplőit, helyszíneit, eseményeit- beépítve persze az az általa kitalált s megírt eseménysorokba.

A helyi újságot olvasva és a történeti eseményeket ismerve pontosan tudjuk azonosítani, hogy Gárdonyi a regényt is ebben az évben játszattja s a szereplők is ez időtájtban vesznek részt az Anna bálon. Hiszen említi, hogy a nemrégiben megnyílt déli vasúttal érkeznek s szállnak le Szántódra s hajóval utaznak át Füredre. Mindez pedig 1861-ben történhet, mert ekkor indult meg a déli vasúton, a Balaton déli oldalán húzódó vonalon s ezzel jelentősen megnőtt a Balatonra érkezők száma.

Gárdonyi abszolút pontos követi a nyár eseményét. Megírja, hogy a főszereplők melyik vonattal indulnak Pestről s mikor érkeznek Füredre, illetve Szántódra, ott kell átszállni a hajóra.. (A lapban olvashatta, mindig közölték az aktuális menetrendet is s az időpontok egyeznek.) A Kisfaludy gőzös valóban hozta-vitte a vendégeket Szántódra és Füred között. Hőseink a hajón tudják meg, hogy az Anna bált péntek helyett vasárnapra tették (így volt!) ezt elsősorban a nagyvendéglő, a mai Anna grand hotel bérője találta ki, hiszen az érkező vendégeknek egy éjszakával többet kell töltenie a szállodában. Felesleges leírnom újfent: mindez így történik a valóságban is.

Ismerős nevek tűnnek fel a vendégek között. Mint Bizay báróé, aki nem volt más, mint egy sajtós alakja a füredi fürdőidények de semmi esetre sem báró, csak egy elcsapott borbélylegény aki kétes értékű híre tett szert, mint a korabeli Füred marketingese, szélhámosa, gazembere, hamiskártyása. Alakja igen érdekes társadalomtörténeti kutatásokra ad lehetőséget. Reményi Ede a korszak híres hegedűművésze valóban ekkor Füreden lépett fel s a Rákóczi indulót olyan hévvel húzta, hogy a húrja elpattant a hegedűjén – ahogyan írja a korabeli tudósító és Gárdonyi. Pontos a vendégek névsora is, legalábbis az előkelőbbeké, mert ez is közölte a füredi nyári lap Csak úgy sorakoznak a nagy történelmi nevek: Zichy, Esterházy, Bathány, Hunyady, Teleki, Vay stb. Itt van Lo-presty gróf, aki népfinek öltözte magát, lobogós ingben, rojtos gatyában, sarkantyús csizmában lépett ki a Gyógytérre s az úri közönség nagy tapsal köszöntötte ezt az egészen bravúros népies megjelenést. A lap beszámolója szerint aztán: „az étterembe vonulván s megestelizvén, s esteli után táncra keltek, s Lo-Presty báró úr az egész táncvigalmat fennebbi öltönyében lejté a legmeghatóbban s oly kellemmel, köztetszéssel végig, hogy mindenki dicséretekkel halmozá el s majd nem sajnálá, hogy az igéző hunnias öltözetben nem ő, hanem más aratta a babért vagy legalább hogy ő is miért nem úgy öltözködött. – A példa meg van, csak követni kell.” Szerencsére nem követték soha ezt a jelmezbemutatót.

A regény főhőse, ahogy a hajóval közeledik, fokozatosan látja az egész fürdőt, a jellegzetes épületeit az emeletes Horváth házat (amely mai s a város egyik nagy értéke), a fürdőházat vagyis a hidegfürdőt a tapon, amely azonban 1945-ben elpusztult, a kerektemplomot, feltűnik neki a Baricska dűlő (ma is az a neve, csak éppen a szőlők tűntek el belőle). Miközben szállását keres, elmegy a színház mellett ez még a reformkori épület, de ebben már ritkán játszanak, mert időközben felépítettek egy részben fedett szabadtéri színpadot, amely 1863-ban lett készen.). Látta az említett Mayer vendéglőt, a mai Anna grand hotelt, a Kossuth forrást (akkor még Ferencz József gyógyforrás a neve) s az Eszterházy vendéglőt (ma is áll, de nem fogad vendégeket), s látja Kisfaludy Sándor szobrát, amelyet éppen 1860-ban avatnak, de olyan csúnya volt hogy nemsokára le is bontják, Gárdonyi „kőből faragott Kisfaludy-karikatúrának” nevezi s tényleg az volt.

S oldalakon keresztül idézhetnénk és követhetnénk a valódi eseményeket s azok regénybeli szerkesztett s igen pontos leírását, hiszen ez a történet csúcsa: az ügyeskedő fiatal nem kaphatja meg szerelemese kezét a köztük lévő társadalmi és

vagyoni különbségek miatt. A füredi fényes vigadalom számára a végleges szakítás fájdalmával fejeződik be.

A kérdés persze, miért az Anna-bál? Miért ezt jeleníti meg Gárdonyi, miért ez lesz a konfliktus mindent eldöntő helyszíne? Nyilvánvaló, hogy az író személyesen is jól ismerte a fürdőtelepet (így nevezik, másképpen Savanyúvíznek, a falutól élesen elváló fürdőhelyet). Ha majd megtalálom füredi látogatásának írásos dokumentumait a sajtóban, akkor bizonyos leszek ebben. De most is bizonyos vagyok, hiszen az Anna bál ekkor már a nyári események fő attrakciója, erről ír az országos sajtó, minden részletét kiemelve, figyelve. Elsősorban a megjelentek s főleg a hölgyek fontosak, majd az öltözetek, a zenészek, a táncvigalmak, a hangulat, az érdeklődés. Hiszen azért elég szokatlan a jelenet: a nyár közepén, a forróságban, a mezőgazdasági munkák nagy idején táncvigalmon vesznek részt. Ahogyan Krúdy írta valahol: a fürediek megcsalták a naptárat ezzel a nyár közepi vigadalommal. Hiszen ennek farsang lenne az helyénvaló ideje. (Megjegyzendő, hogy az ország sok településen volt július végén Anna bál, de igazának csak a füredit tekintették.)

Gárdonyi tehát tudta, mint újságíró pontosan tudta, hogy ha nyár, akkor a Balaton (persze nem olyan súllyal mint manapság), akkor Füred s az Anna bál. S azt is tudta, hogy a közvélekedés szerint valóban ide jönnek az édesmamák a lányaikkal. Így logikus hogy hősünk követi szíve reménybelijét ide, csak éppen mindenben kudarcot vall. Van ugyan pénze elég, de zsugorisága miatt nem tud gavallérja lenni szíve hölgyének, nincs hol aludnia s végül sajnálja a pénzt hajójegyre s Tihanyra gyalog indul fel, nem tudván, hogy az csak látszólag van közel. S végül a kudarc: nem tud a lánnyal a bál forgatagában megjelenni s vallomást tenni, s mert frakkot ölt s mindenki kinézi: pincérnek vélik, mert itt csak ők viselnek frakkot. Teljes kudarc és csőd az Anna bál s a csattanó is ide kötődik: mindezek mellett maga Julia oszlatja el halvány reményeit, elutasítván szerelmét és bizodalját a közös jövőjükre nézve. Ehhez újra csak Schöpflin Aladárt idézem, aki a Nyugatban, a kötetbeli megjelenés után ezt emelte ki: „Gárdonyi egyszerű, tömör, erős szavakat tud találni az embereknek bizonyos szituációkban adni, ha indulatban beszélteti őket. Sokszor egészen köznapi, banális szavakat mondhat velük nagy pillanatban, de éppen ebből lobban ki a hatás, a kicsiny emberben dolgozó nagy indulat ellentétéből. Mikor például a „Te Berkenye” című regényben a két fiatal lélek egy pillanatra összeér, mint két virágba borult faág, a holdfényes meleg Balaton parti éjszaka szépségében: a szerelmesek olyanokat beszélnek, mintha egy szerelmi levelező könyvből vennék a szavakat és mégis kicsap

beszédükből a forráság s szinte maguktól, tudatukat elvesztve olvadnak bele a szerelmes természet gyönyörűségétől reszkető telítettségbe.”

S most, hogy magamban is felidéztem magamban is ezeket a Gárdonyi műveket, csak az író szavaival tudom megfogalmazni hatásukat, amelyek bennem felerősödtek, eleve a helyszínen, a Balaton élményével: „Ami szívből jön, a végtelenségből jön, s ami a végtelenségből jön mindeninek kincse. A szív művei halhatatlanok.”